

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Січки Вікторії Іванівни на тему «Психологічні особливості розвитку образу
світу у підлітків», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Поняття «образ світу» не нове для сучасної науки. Його витoki беруть початки від доби античності та трансформуються й актуалізуються у наш простір, простір, який вирізняється суб'єктивними і об'єктивними чинниками впливу на людину, на її світогляд і світосприйняття і навпаки – людини на світ. Виходячи за межі філософського і лінгвістичного трактувань, окреслена проблематика активно увійшла у психологічний обіг зарубіжних та українських учених. Міркування вчених зводяться до розуміння єдності відображеного в свідомості об'єктивного світу та системного характеру людської діяльності. Враховуючи те, що досліджувана якість має вікові особливості, то найбільш сприятливим для її виявлення буде підлітковий вік.

Означене підтверджує вибір теми дисертаційного дослідження, яке актуальне не тільки для нової ситуації підлітків – розвитку у них світосприймання, але і для теорії і практики сучасного розуміння такого феномена як «образ світу».

Наукознавчі складники дослідницького корпусу визначені чітко і ґрунтовно. Їх взаємоузгодженість і вмотивованість віддзеркалюють змістове наповнення ключових понять досліджуваного феномену. Зміст, структура та виклад дослідницьких результатів розподілений у трьох розділах, кожен із яких розкриває сутнісні характеристики та уявлення про розвиток образу світу і особливості його перебігу у школярів підліткового віку.

Особливий акцент зроблено на розкритті досліджуваного феномена у межах вікової та педагогічної психології, а саме: розумінню образу світу як багаторівневий цілісній системі уявлень людини про світ, інших людей,

про себе та свою діяльність, що дозволяє краще зрозуміти людину у всіх її зв'язках і залежностях від навколишнього світу.

Доповнюють і розширюють уявлення про «образ світу» такі поняття, як: «світогляд», «менталітет», «національний характер», «життєвий світ», «етнос» тощо. Під впливом актуальних стимулів, значущість яких визначається контекстом всієї минулої і теперішньої практики суб'єкта, картина світу має тенденцію змінюватися та трансформуватися. Аналізуючи різні погляди вчених-психологів на рівні гештальтпсихології, когнітивної психології, діяльнісного підходу, здобувачка виводить його із розуміння єдності відображеного в свідомості об'єктивного світу та системного характеру людської діяльності. У цьому контексті образ розглядається як когнітивна гіпотеза, яку можна порівняти з об'єктивною реальністю.

Відрядно, що авторка дисертаційного дослідження при тлумаченні ключового поняття використовує роботи С.М.Симоненко про візуалізацію. Саме візуальне мислення є одним з механізмів об'єктивування форм буття ідеального, до якого і належить картина світу як глобальний суб'єктивний образ об'єктивного світу, який зароджується й існує в свідомості людини і в більш глибоких шарах її психіки (за С.М.Симоненко). Водночас здобувачка стверджує, що хоча більшість образів у картині світу має візуальний характер, вербальна складова образу теж відіграє особливу роль.

На основі емпіричного аналізу зроблено висновок про те, що становлення образу світу особистості залежить від низки чинників: об'єктивних – виховання, освіта, середовище, в якому проживає людина, національність, етнічність, релігійні погляди, тощо; суб'єктивних – психічний та емоційний стани тощо, що зумовлюють та визначають її погляди і вчинки. Серед наведених чинників заслуговує на увагу соціальна ситуація розвитку дитини-підлітка, її соціальні коріння, родинні взаємовідносини, традиції виховання (сім'я, інституційні заклади), склад сім'ї та новоутворення, які сприяють чи навпаки, гальмують розвиток світосприймання. Вибір саме такої вікової категорії авторка обумовлює тим,

що у підлітковому віці відбувається значне збагачення образу світу як категоріальної структури індивідуальної свідомості шляхом сприймання й засвоєння загальнолюдських категорій; з'являється здатність до узагальнення через абстрагування від особистісного досвіду; також виявлено значний вплив ціннісно-мотиваційної сфери підлітка на суб'єктивний характер змістового наповнення його картини світу. У розгорненому вигляді такий матеріал викладено у першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку образу світу у підлітковому віці».

Продовженням логіки досліджуваного феномена є його трансформація в діагностичний простір. Сукупно такий матеріал розкрито у другому розділі «Емпіричне дослідження особливостей розвитку образу світу у підлітків з різною соціальною ситуацією розвитку». Відзначаємо оригінальне розв'язання емпіричного дослідження, яке презентоване автором у три етапи, що дає можливість виявити особливості образу світу через візуалізацію «символу життя» та «символу країни». Такий порівняльний аспект дослідження, на наше переконання, розкриє резерви специфіки та особливості образу світу підлітків із різних соціальних категорій. До наведеного додамо вдале поєднання діагностичного інструментарію.

Питома вага експериментальних зрізів та інтерпретувань розкрита на сторінках дисертації (с.72-115) та автореферату (с.8-13). з урахуванням диференціації візуалізації образів підлітків з різних соціальних груп: повних, неповних та прийомних сімей. Достатньо вмотивована вибірка респондентів – 375 підлітків віком від 13 до 15 років – учні загальноосвітніх шкіл міста Ужгорода та підлітки, які перебували на відпочинку в ДП УДЦ «Молода гвардія» (м. Одеса). Відзначаємо обґрунтованість поєднання респондентів з різних регіонів, оскільки воно дає можливість здобувачці наблизитись до витоків створення образу світу через такі важливі категорії як ментальність, культура, світосприйняття, традиції, які закладені у змісті цього поняття і віддзеркалюють його сутнісні характеристики.

На основі аналізу емпіричних даних, авторка констатує, що образ світу у підлітків залежить від їх світогляду і світорозуміння, насиченості життєвими цілями, сенсом яких є здатність змінити себе, змінити світ; поважати себе, знайти себе в цьому світі, досягати цілей; мати сім'ю, отримати професію. Підтвердженням цьому є й семантика кольору при візуалізації образів «символу життя» та «символу країни».

Доведено, що базові цінності образу світу в підлітковому віці схожі у підлітків з різною соціальною ситуацією розвитку, а життєва перспектива має відмінності. Проте кількість майбутніх подій превалює над минулими лише в групах підлітків з повних та неповних сімей. У підлітків з повних та неповних сімей життєва перспектива більш деталізована та змістовна в порівнянні з життєвою ретроспективою, а у підлітків з прийомних сімей навпаки – життєва ретроспектива більш деталізована.

Виявлено особливості мотиваційної насиченості картини життєвого шляху особистості підлітків різних соціальних категорій: встановлено статистично значущі відмінності у підлітків з повних та неповних сімей щодо мотиваційної насиченості картини життєвого шляху, тобто підлітки з неповних сімей більше живуть теперішнім та насичують його значущими подіями. В усіх групах досліджуваних підлітки значущі події в більшості відносять до найближчого майбутнього. Відмінності виявлені у виділенні часу значущої події у підлітків з повних і неповних та прийомних сімей.

До зазначеного додамо, що наукові уявлення про досліджуваний феномен здобувачка досить вдало презентувала через встановлення порівняльного аналізу та визначення значущих відмінностей в сприйнятті картини світу на рівні когнітивного, мотиваційно-ціннісного та емоційного складника.

Підтримуємо авторські висновки проте, що для дітей усіх соціальних груп досягнення поставленої мети, отримання професії, сім'я є найбільш значущими. Підлітки з неповних та прийомних сімей до цього списку

додають втрату близьких людей, що не є значущим для підлітків з повних сімей.

Ураховуючи виявлені закономірності, формувальними кроками здобувачка обирає програму психологічного тренінгу толерантного сприйняття образу світу та ціннісних орієнтацій для підлітків із різних соціальних груп. Означений тренінг та його апробацію представлено у третьому розділі дослідження «Програма психологічного тренінгу толерантного сприйняття для підлітків із різних соціальних груп в умовах рекреації»

Створення середовища толерантного сприйняття і формування ціннісних орієнтацій, за здобувачкою, є психолого-педагогічним керованим процесом. Передумовою до здійснення стала діяльність навчально-виховних закладів, які мають вплив на формування особистісних рис та установок поведінки підлітків. Найбільш поширеним є рекреаційні заклади, мета яких – комплексна реалізація оздоровчо-виховних заходів: відпочинок, оздоровлення, нові стимули та установки для саморозвитку, переосмислення певних етапів свого життєвого шляху, поставка нових задач та відкриття нових перспектив своєї подальшої діяльності.

Вдало представлений здобувачкою комплекс інноваційних технологій спрямований на розвиток самосвідомості, відчуття власної гідності і уміння поважати гідність інших людей, вміння проявляти емпатію, визначати толерантну поведінку; розвиток позитивних ціннісних орієнтацій, самопізнання підлітків, що сприяє усвідомленню власної життєвої перспективи, життєвих цілей, шляхів та способів їх досягнення; формування позитивного ставлення до оточуючих, незалежно від їх соціального положення, підвищення самооцінки, зниження рівня агресивності, що є досить актуальним для підліткового віку.

Відзначаємо й ґрунтовні додатки до роботи, представлені автором, які поглиблюють й увиразнюють уявлення про якість виконаної роботи у галузі педагогічної та вікової психології. Заслуговує уваги культура викладу

дисертаційного матеріалу, дотримання наукової етики, чіткість і логічність побудови змісту.

Таким чином, здобуті наукові результати, що виносяться на захист, є особистим досягненням автора. Вони оприлюднювались на науково-практичних конференціях різного рівня в рамках України та ближнього зарубіжжя. Авторські публікації з достатньою повнотою відображають основні результати дослідження.

Наведене вище дає підстави стверджувати про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Січки Вікторії Іванівни. Натомість, як і будь-яке наукове дослідження, дає простір для висловлення окремих *зауважень, уточнень і побажань*. Укажемо на них:

1. Вважаємо, що при висвітленні теоретичних основ досліджуваної якості, розділі 1. П. 1., не досить повно представлено аналітичний огляд особливостей розвитку світосприйняття дітей із прийомних сімей.

2. Розкриваючи предмет дисертаційного дослідження, варто було б включити і такий показник, як гендерний, що увиразнило б і розширило уявлення про особливості світосприйняття у дівчаток і хлопчиків.

3. Враховуючи достатньо великий пласт емпіричних даних за показниками вибірки, статистичного опрацювання та інтерпретування отриманих даних, водночас уявлення про перебіг/ динаміку уявлень про світосприйняття у межах підліткового віку тільки б підсилили експериментальні дані.

4. У зміст «Програми психологічного тренінгу толерантного сприйняття для підлітків із різних соціальних груп в умовах рекреації» на перспективу автору доцільно було б включити роботу психолога із батьками і оформити як соціально психологічний супровід.

Викладені зауваження та побажання не є концептуальними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка є

самостійним завершеним дослідженням, а здобуті результати забезпечують вагомий внесок у теорію і практику вищої і шкільної освіти.

Текст автореферату відбиває принципові ідеї дисертаційної роботи.

Підсумовуючи зазначене вище, наголошуємо, що наукові результати дослідження Січки Вікторії Іванівни є особистим досягненням дисертанта, новаторськими за змістом, відповідають встановленим вимогам щодо «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 року) і заслуговують на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
Ужгородського національного університету

Смук О.Т.

Підпис *Смук О.Т.*
ЗАСВІДЧЕНО
Вчений секретар ДП
llllll
* 23 * *березня*

